
ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.91:343.14:340.5

Кравченко В. Я., студентка

**ДОКАЗУВАННЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Анотація. Статтю присвячено дослідженню понять доказів і доказування в господарському процесуальному праві. У статті висвітлено основні правила доказування щодо належності, допустимості, достовірності та вірогідності у порівняльному аспекті господарського та кримінального процесу. Також приділено увагу особливостям таких положень як «обов'язок доказування», «змагальність сторін», «подання доказів», «дослідження доказів» та «оцінка доказів».

Ключові слова: господарський процес, кримінальний процес, докази, доказування, правила доказування.

Kravchenko V. Ya., student

PROVING IN COMMERCIAL AND CRIMINAL PROCEEDINGS: COMPARATIVE ASPECT

Abstract. The article is devoted to the study of the concepts of evidence and proving in commercial procedural law. The article demonstrates the basic rules of proving of relevance, admissibility, reliability and probability in the comparative aspect of commercial and criminal proceedings. A special emphasis is placed on the features such as "burden of proving", "adversarial proceedings", "presentation of evidence", "examination of evidence" and "evaluation of evidence".

Key words: commercial proceeding, criminal proceeding, evidence, proving, rules of proving.

Постановка проблеми. Доказування є важливою сферою господарської процесуальної діяльності, так як при правильному вирішенні господарського спору основне місце займає дослідження доказів, що містять інформацію щодо обставин даного спору. Але на законодавчому рівні термін «доказування» є невизначеним, через що виникають певні колізії у науці господарського процесуального права.

Господарський процесуальний кодекс (далі - ГПК) України не так давно зазнав істотних змін, зокрема, у частині, що стосується доказів та доказування. Тому актуальність даної теми залишається та потребує подальшого дослідження та вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ця тема стала предметом дослідження таких науковців: Васьковського Е. В., Свиридова Ю. К., Треушнікова М. К., Шакарян М. С. та ін. Але незважаючи на кількість досліджень у цьому напрямку, необхідно детальніше дослідити питання доказування у порівняльному аспекті.

Постановка завдання. Метою написання даної статті є висвітлення поняття та основних правил доказування через порівняльно-правовий аналіз господарського та кримінального процесу.

Виклад основного матеріалу. Поняття доказів нормативно закріплено у ч. 1 ст. 73 ГПК як «будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи» [1]. Аналогічні визначення поняття доказів містять інші процесуальні кодекси: ч. 1 ст. 72 Кодексу адміністративного судочинства (далі ЦПК) України [3].

До прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII [4] у ГПК України містилось інше визначення доказів «будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору». Тому, можна констатувати наявність розбіжностей у легальних визначеннях доказів у вітчизняних процесуальних кодексах до та після 15.12.2017.

Особливої уваги потребує дослідження поняття «доказування». Так як на законодавчому рівні воно не закріплено, необхідно проаналізувати доктринальні визначення.

Наприклад, Васьковський Є. В. вважає, що доказування – процес встановлення правильності тверджень сторін перед компетентним судом у передбаченій законом формі [5, с. 279]. Шакарян М. С. стверджує, що це діяльність, спрямована на встановлення обставин справи за допомогою судових доказів [6, с. 176]. На думку Свиридова Ю.К., доказування - діяльність, яка утворює процес з виявлення, збирання, дослідження й оцінки доказів, які дозволяють встановити факти і обставини, які мають значення для вирішення справи [7, с.123].

Найбільш повним та ґрунтовним, на наш погляд, є визначення Треушнікова М. К, який визначає, що доказування – це логіко-практична діяльність учасників справи та суду, спрямована на досягнення правильного знання про фактичні обставини виникнення, зміни та припинення правовідносин, що здійснюється в процесуальній формі шляхом аргументів осіб, які беруть участь у справі, про факти, що мають правове значення, надання їх суду, здійснення судом сприяння учасникам справи, у збиранні доказів, дослідження й оцінки доказів [8, с. 36].

Отже, проаналізувавши різні наукові поняття «доказування» можемо бачити відсутність єдності у поглядах щодо визначення цього поняття.

Особливої уваги потребує система доказів у господарському процесі, так як відповідно до внесених змін у ГПК були закріплені нові засоби доказування – електронні докази та показання свідків. Пропонуємо провести порівняння правової регламентації засобів доказування у ГПК, ЦПК, КАС та КПК України:

ст. 73 ГПК	ст. 72 КАС	ст. 76 ЦПК	ст. 84 КПК [9]
Засоби доказування			Процесуальні джерела доказів
Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків [1,2, 3].			...є показання, речові докази, документи, висновки експертів [9].

На нашу думку, внесення електронних доказів та показань свідка у ГПК України дало змогу усунути хибність господарського процесу у сфері доказування та привело її у відповідність до сучасних вимог.

Важливим для доказування є правила доказування. Пропонуємо розглянути їх у порівнянні положень ГПК та КПК, так як вони містять розбіжності:

Належність

ст.76 ГПК [1]	ст. 85 КПК [9]
Належність доказів:	
1.Належними є докази, на підставі яких можна встановити обставини, які входять в предмет доказування. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування. 2. Предметом доказування є обставини, які підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.	1. «Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів» [9].

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Це правило є дуже важливим, так як саме на його основі суд не приймає фактичні обставини, що не входять до предмету доказування.

Допустимість

ст. 77 ГПК [1]	ст. 86 КПК [9]
Допустимість доказів:	
1. Обставини, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування. 2. Докази, одержані з порушенням закону, судом не приймаються.	1. Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України; 2. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення»[9].

Отже, не всі докази можуть братися до уваги судом. Для того, щоб доказ був допустимим, він повинен бути правильним чином оформлений, поданий, досліджений та оцінений.

Достовірність

ст. 78 ГПК	ст. 85 КПК
Достовірність доказів:	
1. Достовірними є докази, створені (отримані) за відсутності впливу, спрямованого на формування хибного уявлення про обставини справи, які мають значення для справи.	... а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Як бачаємо з аналізу, положення даних кодексів різняться, і КПК взагалі не має окремої статті, яка присвячена достовірності доказів. Це положення закріплено як складова змісту «належність» доказів. Це видається помилковим, так як достовірність є одним із основних правил доказування, завдяки якому встановлюється повна відповідність конкретних відомостей реальним фактам, що є предметом доказування, і тому необхідно виділити його в окрему статтю.

Вірогідність

Що стосується такого правила як вірогідність, то відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» від 20.09.2019 № 132-IX [10] до статті 79 ГПК було внесено зміни - достатність доказів була перейменована на вірогідність, і викладена в такій редакції: «1. Наявність обставини, на яку сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, вважається доведеною, якщо докази, надані на підтвердження такої обставини, є більш вірогідними, ніж докази, надані на її спростування. 2. Питання про вірогідність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання» [1].

Ця норма є новелою у процесуальному законодавстві, так як жоден інший процесуальний кодекс не містить такого положення, що призводить до дискусій серед науковців та юристів-правників.

Важливе значення в усіх процесуальних галузях права має **обов'язок доказування**.

ст. 74 ГПК	ст. 92 КПК
Обов'язок доказування	
1. Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. 2. У разі посилання учасника справи на невчинення іншим учасником справи певних дій або відсутність певної події, суд може зобов'язати такого іншого учасника справи надати відповідні докази вчинення цих дій або наявності певної події. У разі ненадання таких доказів суд може визнати обставину невчинення відповідних дій або відсутності події встановленою.	1. Обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК, за винятком випадків, передбачених ч.2 ст. 92, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках, - на потерпілого. 2. Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону , що їх подає.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Проаналізувавши норми ГПК та КПК щодо обов'язку доказування, можемо бачити, що вони протилежні. Це зумовлено, зокрема, тим, що в господарському процесі тільки сторони повинні доводити обставини на які вони посилаються в процесі провадження, а в кримінальному провадженні навпаки – слідчий та прокурор повинні доводити обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному процесі, і тільки в окремих випадках такі обставини підлягають доказуванню потерпілим.

Змагальність – це необхідний принцип для подання доказів та обов'язку доказування, що має свої особливості в процесах:

ст. 13 ГПК	ч. 1 ст. 22 КПК
Змагальність сторін	«Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості»
«1. Судочинство у господарських судах здійснюється на засадах змагальності сторін . 2. Учасники справи мають рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених цим Кодексом (ГПК України). 3. Кожна сторона повинна довести обставини , які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом. 4. Кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних з вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій».	«Кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, ...що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення та стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом (КПК України) ».

Особливе місце в процесі змагальності посідає **«подання доказів»**.

ч. 3,4 ст. 74 ГПК	ч.2 ст. 22 КПК
Подання доказів	
«Докази подаються сторонами та іншими учасниками справи». «Суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів».	«сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України».

Як бачимо, і в господарському, і в кримінальному процесі сторони можуть самостійно подавати до суду докази. Тобто у даному випадку наявна пропорційна активність сторін та суду у господарському та кримінальному провадженні.

Не менш важливою особливістю господарського судочинства виступає дослідження доказів.

ст. 210 ГПК	ст. 23 КПК
Дослідження доказів	Безпосередність дослідження показань, речей і документів
1. «Суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази». 2. «Докази, що не були предметом дослідження в судовому засіданні, не можуть бути покладені судом в основу ухваленого судового рішення». 3. «Письмові, речові і електронні докази оглядаються у судовому засіданні, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом, і пред'являються учасникам справи за їх клопотанням, а в разі необхідності - також свідкам, експертам, спеціалістам». 4. «Учасники справи можуть давати свої пояснення з приводу письмових, речових та електронних доказів або протоколів їх огляду, ставити питання експертам. Першою ставить питання особа, за клопотанням якої було викликано експерта».	1. «Суд досліджує докази безпосередньо . Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно». 2. « Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду , крім випадків, передбачених КПК України. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених КПК». 3. « Сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом».

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Проаналізувавши дані положення, можемо зробити висновок, що в обох процесах суд досліджує докази безпосередньо, тобто ніхто з учасників процесу не має права на їх дослідження. Ще однією спільною особливістю для господарського та кримінального процесу є те, що у випадку, коли відомості не були досліджені безпосередньо судом у судовому засіданні – вони не можуть бути визнані доказами та покладені в основу рішення.

Останнім правилом «доказування» є оцінка доказів.

ст. 86 ГПК	ст. 94 КПК
Оцінка доказів	
1. «Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів».	1. «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням , яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності , а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення».
2. «Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також вірогідність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності».	2. «Жоден доказ не має наперед встановленої сили».
3. «Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів)».	

Отже, ГПК та КПК в частині «оцінки доказів» мають спільні положення, щодо оцінки доказів за внутрішнім переконанням суду, що ґрунтується на всебічному та повному, об'єктивному/неупередженому дослідженні доказів. Але треба вказати на те, що ГПК, на відміну від КПК, містить особливе положення щодо оцінки сукупності доказів, так і кожного доказу окремо, що дозволяє детальніше дослідити та оцінити докази, і це має виняткове значення для правильного вирішення справи.

Висновки. Підсумовуючи зазначене, можемо сказати, що при здійсненні «доказування» особливого значення набувають правила доказування: належність, допустимість, достовірність та вірогідність дослідження, оцінка доказів, які перебувають у нерозривному зв'язку, а недотримання хоча б одного з цих критеріїв є підставою для невикористання доказу судом. Тому зважаючи на розбіжності щодо правил доказування у процесуальних кодексах, слід їх уніфікувати, а також доповнити визначенням «доказування».

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 30.11.2021).
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 30.11.2021).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 30.11.2021).
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 30.11.2021).
5. Васильковський Е. В. Учебник гражданского процесса. Изд. 2-е. Москва, 1917. 429 с.
6. Шакарян М. С. Гражданский процесс. Москва: Юридическая литература, 1993. 559 с.
7. Свиридов Ю. К. Процесс доказування в цивільному і арбітражному процесах: до постановки проблеми. *Суспільство: політика, економіка, право*. 2011. № 4. С. 122-127.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

8. Треушніков М. К. Судові докази. Москва : Городец, 2004. 272 с.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.11.2021).

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні: Закон України від 20.09.2019 № 132-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20#Text> (дата звернення: 30.11.2021).

Надійшла 13.03.2023

Бібліографічний опис для цитування:

Кравченко В. Я. Доказування в господарському та кримінальному процесі: порівняльний аспект / В. Я. Кравченко // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. – 2023. – № 1 (7). – С. 27-32